

نقش علمای شیعه در دوره اول قاجار با تأکید بر جنگ‌های ایران و روس

نصرالله پورفیاض

پورفیاض
۱۳۰۱

بوستان کتاب

نقش علمای شیعه در دوره اول قاجار
با تأکید بر جنگ‌های ایران و روس

• نویسنده: نصرالله پورفیاض

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۱ • شمارگان: ۳۰۰

• بهای: وبسایت رسمی مؤسسه بوستان کتاب

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفایه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵-۳۷۷۴۲۱۵۴ نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۴۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خمروزی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نیش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصافی سروندانی • اصلاحات حروف نگاری و صفحه‌آرا: حسین محمدی

• نمونه‌خوانی: سیدعلی اصغر هاشمی‌نسب • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش

• طراح جلد: امیرعباس رجیبی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری

• اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه.....	۵۶۱
۲۳	فصل اول: حکومت دوره اول قاجار و روحانیت.....	۶۱
۲۳	مقدمه.....	۶۱
۲۸	چگونگی به قدرت رسیدن حکومت قاجار.....	۶۱
۳۲	ساختار حکومت قاجار (نیمه اول قرن سیزدهم قمری).....	۶۱
۳۷	صدر اعظم های فتحعلی شاه.....	۶۱
۳۸	۱. حاج محمد ابراهیم کلانتر شیرازی.....	۶۱
۳۹	۲. میرزا محمد شفیع قدیمی مازندرانی (اصفهانی الاصل).....	۶۱
۴۰	۳. حاج محمد حسین خان امین الدوله (معروف به صدر اصفهانی).....	۶۱
۴۱	۴. اللهیار خان آصف الدوله.....	۶۱
۴۶	نظام اداری و دیوانی در زمان فتحعلی شاه.....	۶۱
۵۲	وضعیت اقتصادی در دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق).....	۶۱
۵۳	۱. وضعیت کشاورزی و روستاییان (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق).....	۶۱
۵۹	۲. صنایع و تجارت (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق).....	۶۱
۶۲	۳. تأثیر اقتصاد بر اوضاع سیاسی در دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق).....	۶۱
۶۴	وضعیت اجتماعی ایران در دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق).....	۶۱

- ۷۰..... سازمان روحانیت و جایگاه آن در دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
- ۷۲..... سیر مبانی فقهی در انسجام روحانیت اصولی
- ۸۴..... مستشرقان و روحانیت در دوره اول قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
- ۸۹..... نقش علمای شیعه در امور اقتصادی نیمه اول قرن سیزدهم قمری
- ۹۱..... نقش اجتماعی عالمان دینی در نیمه اول قرن سیزدهم قمری
- ۹۳..... نقش روحانیت در امور سیاسی در نیمه اول قرن سیزدهم قمری
- ۹۹..... گروه‌های فکری علمای شیعه در دوره اول قاجار
- ۹۹..... ۱. علمای صوفیه
- ۱۲۵..... ۲. علمای شیخیه
- ۱۲۶..... ۳. علمای اخباری
- ۱۳۱..... ۴. باییه
- ۱۳۲..... ۵. علمای اصولی شیعه
- ۱۳۳..... علمای صاحب منصب در اوایل دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
- ۱۴۰..... تعامل و تقابل روحانیت و قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
- ۱۵۳..... علل تعامل علما با قاجار در دوره فتحعلی شاه
- ۱۵۵..... الف) اهداف سیاسی
- ۱۵۶..... ب) ایجاد فضای مناسب برای تعلیم و تربیت طبق فرهنگ شیعه در جامعه
- ج) استفاده از شرایط رسمی و عینی برای عمل به قوانین اجتماعی طبق احکام
- ۱۵۸..... مذهب تشیع در جامعه ایران
- ۱۶۰..... د) حمایت مالی از مردم فقیر و بی‌پناه
- ۱۶۱..... ه) کنترل ظلم و ستم خان‌ها و حکام با امر به معروف و نهی از منکر
- و) مبارزه با گروه‌ها و فرقه‌های انحرافی در شیعه
- ۱۶۱.....
- ۱۷۰..... علل تعامل قاجار با علمای شیعه
- ۱۷۰..... الف) حل بحران مشروعیت و مقبولیت حکومت قاجار

۷ ♦ فهرست مطالب

- ب) هم‌بستگی قاجاریه و علما عامل وفاق ملی ۱۷۱
- ج) کمک به پایان دادن اختلافات و حل مشکلات اجتماعی و سیاسی ۱۷۲
- د) استفاده از نفوذ مذهبی علما برای بسیج همگانی ۱۷۲
- ه) تأثیرگذاری قاجار در مسائل اجتماعی خارج از حیطه پایتخت و طبقات ضعیف ۱۷۲
- و) تعلیم و تربیت مردم توسط علما جهت تصدی مناصب دولتی ۱۷۳
- ز) علاقه شخصی آقامحمدخان، فتحعلی شاه و عباس میرزا به مذهب تشیع و علمای شیعه ۱۷۳
- اقدامات علمای اصولی در دوره اول قاجار ۱۷۴
۱. شیخ جعفر نجفی (کاشف الغطا) ۱۷۸
۲. میرزا ابوالقاسم گیلانی، معروف به میرزای قمی ۱۸۷
۳. ملا احمد نراقی ۲۱۱
۴. آیت الله سیدمحمد طباطبایی (مشهور به آقا سید مجاهد) ۲۲۲
- جمع بندی ۲۳۱

فصل دوم: واکنش روحانیت و قاجار در برابر کشورهای استعمارگر در دوره اول

- قاجار ۲۳۳
- آغاز روابط دیپلماتیک رسمی و نفوذ اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دولت های غربی در ایران ۲۳۳
- فراماسونرها در ایران در دوره اول قاجار ۲۵۱
- تعامل و تقابل کشورهای اروپایی و قاجار ۲۵۶
- روسیه و دولت قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق) ۲۶۵
- روسیه در تاریخ ۲۶۵
- تنازعات و روابط روسیه با ایران ۲۶۷

۲۷۴ انگلستان و دولت قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
۳۰۱ فرانسه و دولت قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
۳۰۴ علمای شیعه و کشورهای بیگانه در نیمه اول قرن سیزدهم هجری
۳۰۷ علما و تبلیغات کشیشان مسیحی
۳۱۱ علما و جنگ‌های ایران و روس
۳۱۷ مبانی فکری علمای شیعه در دوره قاجار (۱۲۰۹-۱۲۵۰ق)
۳۱۹ علما و اجتهاد در شیعه
۳۲۳ علما و مبانی فقه سیاسی شیعه
۳۴۰ جمع‌بندی
۳۴۳ فصل سوم: جنگ اول ایران و روس
۳۴۴ دلایل وقوع جنگ اول
۳۵۳ علل شکست ایران در جنگ اول
۳۶۱ واکنش قاجار در برابر خدعه‌های مذاکره روسیه و کشورهای بیگانه در طول جنگ اول
۳۶۴ ایران و فرانسه در جنگ اول ایران و روس
۳۶۸ ایران و انگلیس در جنگ اول ایران و روس
۳۷۵ جنگ اول ایران و روس و قرارداد گلستان
۳۸۱ اقدامات روحانیت در جنگ اول ایران و روس
۳۸۴ دلایل درخواست قاجار برای صدور فتوای جهاد
۳۸۹ محتوای فتاوی جهادی
۳۹۷ عباس میرزا و مذهب و روحانیت
۴۰۱ عباس میرزا و اصلاحات
۴۲۰ جمع‌بندی

۴۲۳ فصل چهارم: جنگ دوم ایران و روس
۴۲۴ جنگ دوم و بسترهای آن
۴۲۶ هماهنگی انگلیس با روسیه قبل از شروع جنگ دوم ایران و روس
۴۲۸ مذاکرات قاجار با روسیه برای عقب‌نشینی روسیه از مناطق اشغالی
۴۳۲ سیاست‌های روسیه برای ادامه اشغال اراضی ایران
۴۳۶ قاجار و جنگ دوم ایران و روس
۴۵۴ علل شروع جنگ دوم
۴۷۶ دلایل شکست ایران در جنگ دوم
۵۰۰ تصرف تبریز توسط روس‌ها
۵۰۴ عهدنامه ترکمان‌چای و موضع علما
۵۰۷ قتل گریبایدوف و نقش علما
۵۱۰ قاجار و روحانیت در جنگ دوم و دلایل صدور فتوای جهاد
۵۳۸ نقش علما در حرکت‌های سیاسی - اجتماعی بعد از جنگ با روسیه
۵۴۰ دست‌آوردهای علما از جنگ‌های ایران و روس
۵۴۵ دست‌آوردهای بیگانگان از جنگ‌های ایران و روس
۵۵۲ جمع‌بندی
۵۵۷ کتاب‌نامه
۵۵۷ الف) کتاب‌ها
۵۷۰ ب) مقالات
۵۷۲ پیوست‌ها

۲۷۲	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۳	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۴	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۵	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۶	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۷	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۸	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۷۹	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۰	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۱	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۲	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۳	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۴	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۵	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۶	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۷	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۸	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۸۹	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۰	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۱	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۲	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۳	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۴	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۵	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۶	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۷	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۸	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۲۹۹	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	
۳۰۰	تفسیر زبور با تفسیر فاجار (۱۲۰۹-۱۲۱۵)	

مقدمه

از مقاطع بسیار حساس تاریخ معاصر ایران دوره اول قاجار، یعنی از تاج‌گذاری آقامحمدخان تا اول حکومت ناصرین‌الدین‌شاه است که عوامل مختلف داخلی و خارجی در تحولات این دوره مؤثر بود که تأثیر بسیار زیادی در وقایع تاریخ معاصر ایران گذاشته است. این برهه، آغاز ورود رسمی دولت‌های استعمارگر غربی و در رأس آن‌ها انگلیس و روس به ایران بود. ورود آن‌ها بعد از تحولات بزرگ صنعتی، فکری و اجتماعی در مغرب‌زمین بود. مهم‌ترین عامل در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایرانیان، برخورد غربیان با ایرانیان بود که باعث به‌وجود آمدن پارادوکس‌های ذهنی و عملی میان بسیاری از نخبگان سیاسی و فرهنگی ایرانیان شد. به‌علاوه در همسایگی ایران آن زمان، حاکمان سنی‌مذهب بودند؛ از جمله حکومت سنی‌مذهب عثمانی با ساختار سیاسی و دینی چون حکومت‌های بنی‌امیه و بنی‌عباس با ادعای امپراتوری بر کل جهان اسلام، در همسایگی غرب ایران وجود داشت. این امپراتوری به‌ظاهر اسلامی از ابتدای استقلال ایران در دوره صفوی با ایران شیعی مخالف و در ستیز بود. هم‌چنین در شرق ایران حکومت سنی‌مذهب گورکانیان از دوران صفویه تحت حمایت دولت‌های ایران قرار داشت. با وجود این به دلیل عدم درایت حاکمان ایران بعد از صفویه گاه به‌اهرم فشار علیه ایران تبدیل می‌شدند.

هم‌زمان در شمال ایران دولت تزار روسیه قرار داشت که از زمان پتر

کبیر در پی دسترسی به آب‌های گرم خلیج فارس و به دست آوردن فرصتی برای درنوردیدن ایران جهت رسیدن به اهداف خود در این منطقه بود. هم‌چنین در اروپا با تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و درگیری‌های نظامی مختلف، آن‌ها برای گسترش تسلط بر مناطق مختلف اروپایی و غیراروپایی در رقابتی پنهان بودند. انگلیس از سال‌ها پیش با نفوذ در شبه قاره توانسته بود با ازپادر آوردن حاکمان محلی، حکومت وابسته هند شرقی را در هندوستان تشکیل دهد. بدین ترتیب به دلیل وجود منابع معدنی مختلف در غرب آسیا و شبه قاره، رقابت و درگیری روس، فرانسه و انگلیس از اروپا به این مناطق کشیده شد. رقابت آن‌ها برای تصاحب منافع سرشار هند و آب‌های اطراف آن، کم‌کم باعث شد ایران را به عنوان حلقه اتصال شرق و غرب، به میدان رقابت‌هایشان تبدیل کنند. در آن زمان، اوضاع بین‌المللی و منطقه‌ای بر پیچیدگی‌های سیاسی و اقتصادی مراودات ایران با غرب و جهان اسلام افزود.

اوج عقب‌ماندگی و بدبختی ایرانیان در دوره اول قاجار، گرفتارشدن در دست پادشاهانی مستبد، خودکامه، ایلاتی منش، ستمگر و بی‌عرضه چون فتحعلی شاه بود که برایش هیچ موضوعی جز تخت و تاج و عیاشی اهمیت اساسی نداشت. این عوامل باعث انحطاط هرچه بیشتر ایران و وابستگی به قدرت‌های جهانی آن زمان شد. نفوذ و تأثیرگذاری غریبان بر ایرانیان تقریباً همه‌جانبه و در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بود. این تأثیرگذاری تا آن حد گسترده بود که حتی سیاحان، نظامیان و مورخان اروپایی تاریخ ایران و حکومت قاجار را طبق مبانی اندیشه غرب چینه‌ش، تنظیم و تألیف کردند. این تاریخ‌نویسی چنان غنی از شیوه و ابزار تحقیق بود که در سده‌های بعد حتی به دست بسیاری از تاریخ‌نویسان ایرانی مبانی اصلی پژوهش‌های تاریخی و اجتماعی ایران شد. به این دلیل بسیاری از مورخان ایرانی هر کدام متناسب با شرایط فکری،

سیاسی و شخصیتی خود چپ‌نیش و تفسیر خاصی مبتنی بر روش و بینش غربیان از وقایع و تاریخ ایران ارائه دادند و کم‌کم با تفسیرهای جدید مبتنی بر منابع فکری غرب بر پژوهش‌های اجتماعی و تاریخی ایران سایه افکند. از این رو با توجه به وابستگی تاریخ‌نویسی جدید به منابع تاریخی غربی با همه مزایایش، ناآشنایی و کم‌آشنایی غربیان با مبانی فرهنگ و سنت ایرانی باعث دست‌کاری و بازسازی غیر واقعی بسیاری از وقایع تاریخی، به ویژه تاریخ قاجار شد. به این دلیل دریافت حقایق و واقعیات تاریخی و تحلیل صحیح این دوره چنان پیچیده و سخت شده که شناخت درست میدانی آن به دلیل حاکمیت اندیشه غیر ایرانی بر منابع تاریخی جدید نیاز به دقت و ظرافت بیشتری دارد.

مورخان و پژوهش‌گران ایرانی و غربی در زمینه چگونگی وقوع و تحلیل حوادث و شخصیت‌های این دوره از تاریخ ایران بر اساس مبانی فکری و سیاسی و زاویه دید شخصی و سیاسی به اندیشه‌ورزی و نظریه‌پردازی پرداخته و روایت‌های تاریخی متفاوت و گاه متناقضی ارائه نموده و با پررنگ کردن یک یا دو عامل، دیگر علل اساسی وقایع آن دوره را کم‌رنگ و گاه غیر واقعی جلوه داده‌اند. تاریخ‌نویسی مورخان دوره اول قاجار نیز از این قاعده مستثنا نیست. آن‌ها گاهی ضعف و زبونی شخصیت حکام قاجار را عامل اصلی مشکلات ایران دانسته و در مقابل، برخی جنبه‌های مثبت شخصیت فتحعلی شاه را مطرح نموده و تنها ضعف وی را دین‌داری و توجه به شعائر دینی و رابطه‌اش با علمای دینی تلقی کرده و آن را علت اصلی شکست و عقب‌ماندگی ایران دانسته‌اند. برخی عامل شکست ایران در جنگ با روس را دین‌داران و در رأس آن‌ها علمای شیعه پنداشته و حتی پارافراتر گذاشته و بدون ارائه دلیل متقن، بعضی علمای جهادی علیه تجاوز روسیه را عامل انگلیس یا روس معرفی کرده‌اند. برخی نیز عامل شکست را ضعف راهبردهای جنگی و کاستی‌های نظامی و لاجستیک لشکر عباس میرزا بیان نموده و عده دیگر عامل شکست را صرفاً دولت‌هایی

مانند انگلیس قلمداد نموده و با کم‌رنگ جلوه‌دادن دیگر عوامل، مورخان مقابل خود را تخطئه نموده‌اند. در مقابل، برخی با اندیشه‌های اجتماعی و تاریخی غربی، پژوهش‌گرانی که نقش خیانت‌بار دولت‌های استعماری به‌ویژه انگلیس در مراحل مختلف جنگ‌های ایران و روس و به‌فسادکشیدن درباریان قاجار را مطرح کرده و به دفاع از عملکرد علمای راستین پرداخته‌اند، تضعیف نموده‌اند. پس به نظر می‌رسد چون اندیشه‌های سیاسی، حزبی، شخصیتی، قومی و دینی مورخان و جامعه‌شناسان در مورد بیان و چینش حوادث تاریخی در چگونگی دریافت مخاطبان و خوانندگان تأثیرگذار است، پژوهش‌گران تاریخی و اجتماعی هرچند توانایی علمی به‌کارگیری ابزار و عوامل را برای یافتن سره از ناسره و فهم و درک واقعیات تاریخی داشته باشند، برای درک درست و صحیح منابع تاریخی باید با روش و بینش و حوزه معرفتی مورخانی که وقایع تاریخی به وسیله آن‌ها بازسازی و روایت می‌شود، آشنایی یابند. این مطلب فراتر از چارچوب نظری است که در ابتدای پژوهش‌های علمی مطرح است. چارچوب نظری صرفاً قالب چگونگی ورود و خروج به موضوع از زاویه دید و علم خاص است (هرچند فهم علوم انسانی مطابق پیش‌فرض‌های معرفتی قابل تفسیر می‌باشد)، ولی مبانی معرفتی، فکری و نظری مورخ و پژوهش‌گر به شکل عمیق‌تر و ظریف‌تر در جهت‌دهی، چینش و تحلیل مطالب تاریخی و اجتماعی تأثیرگذار است که معمولاً در تحقیقات علوم انسانی به عنوان یکی از مراحل مؤثر در پژوهش‌ها از بیان آن غفلت می‌گردد و صرفاً به چارچوب نظری تحقیق به عنوان اساس تحلیل و مدل نظری پژوهش بسنده می‌شود؛ در صورتی که همان‌طور که زاویه دید پژوهش‌گر و چارچوب نظری برای بیان پژوهش تاریخی و تحلیل حوادث مهم است، مبانی معرفتی و اندیشه‌ای مورخان و پژوهش‌گران منابع تاریخی در فهم درست گستره وقایع و هستی‌شناسی گزاره‌ها و منابع تاریخی برای نحوه بیان وقایع تاریخی و اجتماعی مهم‌تر است.

بدین لحاظ باید گفت همان‌طور که نمی‌شود صرفاً برای تحلیل واقعه تاریخی با مواضع کلامی وارد تاریخ و تحلیل آن شد و نتیجه تاریخی گرفت، با مبانی معرفتی سوسیالیستی نیز نمی‌توان کل واقعیت حادثه تاریخی را که سنت‌های دینی و اعتقادی بر آن حاکم است، بیان کرد و آن‌ها را عامل اصلی و پیش‌درآمد تمام تحولات آن جامعه دانست. عکس این موضوع هم صادق است. این مورد غیر از اندیشه حاکم بر گزاره‌های تاریخی است که از مشکلات اساسی مورخ برای بازسازی علل حوادث تاریخی و اجتماعی می‌باشد، چون گاهی پژوهش‌گران، مورخان و جامعه‌شناسان با اندیشه‌ها و اهداف سیاسی، قومی، حزبی و... با مبانی معرفتی خود وارد تاریخ‌نویسی و جامعه‌شناسی در چارچوب ایدئولوژی دینی، سوسیالیستی و کاپیتالیستی می‌شوند و با پررنگ کردن عوامل مورد نظر خود به تخطئه دیگر عوامل شکل‌گیری حوادث تاریخی و اجتماعی اقدام می‌کنند. مسئله مهم در این راستا فهم مبانی فکری و حتی سنت‌ها و فرهنگ‌ها در ساخت گزاره‌ها و منابع تاریخی است که در تحولات اجتماعی و تاریخی قوم، ملت، کشور و امت به عنوان گزاره انکارناپذیر در چینش، تحلیل و علل‌یابی وقایع باید به آن‌ها توجه شود. هر مورخ طبق مبانی معرفتی، هستی‌شناختی و روش‌شناسی خود به چینش و تحلیل حوادث تاریخی اقدام می‌کند و می‌کوشد خواننده منابع تاریخی را به هدف تحقیق خود نزدیک‌تر نماید و از خطای احتمالی در برداشت وقایع تاریخی و اجتماعی بر حذر دارد و به قبول نظر خود مجاب کند.

به‌طور کلی فهم و هضم درست حوادث دوره اول قاجار و جنگ‌های ایران و روس علاوه بر شناخت و فهم مبانی معرفتی مورخان منابع تاریخی، منوط به شناخت دقیق وضعیت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران و ساختار حاکمیت دوره اول قاجار در مناطق مختلف و نیز چگونگی روابط و تقابل و تعامل آن‌ها با هم‌دیگر، خصوصاً تعامل حاکمان قاجار و خان‌های محلی و روحانیت است. دومین پارامتر تأثیرگذار در بازسازی حوادث آن دوره،